

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

TLHAKOLE/MOPITLWE 2010

MADUO: 70

NAKO: 2 diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 10.

DITAELO

1. Araba dipotso TSOTLHE.
2. Pampiri e, e arogantswe ka dikarolo dile THARO e leng A, B le C.

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo	(30)
KAROLO YA B:	Tshosobanyo	(10)
KAROLO YA C:	Tiriso ya puo	(30)
3. Karolo NNGWE le NNGWE e simololwe mo tsebeng e NTŠHWA.
4. Tlogela mola mo magareng a dikarabo tsa gago.
5. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.
6. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

- 1.1 Buisa temana ka ga go nna matlhomantsi, mme morago o arabe dipotso.

'M-m-m-m ... nnyaya, ga se nnete. Ga ke dumele le e seng.' A thikitha tlhogo, Kepaletswe, matlho a mantle ale, o kare ga se ona, a rotogile a tswile mo dikgapeng, bohibidu jona ke sa bue, a re tleree! 'O tla intshwarela, fela go ntse ka mo ke go bolelelang. Tota ke go diretse phoso. O intshwarele ...'

'Felo fa o ntse o mpaya bobi mo matlhong. Tota mosetsana, o lenweenwee ga o tshabe go baya tau setsetse. A felo fa lo ntse lo sa kga ...' la gana go tswa lefoko, boemong jwa lona ga rotha keledi. E le lwa ntlha fa e sa le e nna ena a rothisa keledi ka ntlha ya mosetsana. Go bua nnete e ne e kete o a lora fa a utlwa gore Mothulwe o imisitse Kesentseng. Ena Kesentseng yo o neng a ratiwa la o-ka-swa-nka-go-ja.

'Kepaletswe o intshwarele, tota ke go diretse phoso. Ga ke a ka ka go fa lorato lotlhe le wena o neng o le mphile.' Ga ikutlwatsa Kesentseng, letsogo le boa kgapetsakgapetsa kwa matlhong go phimola dikeledi. 'A o ke o mphetise fa, felo fa wena le Mothulwe lo ne lo ise lo kgaogane? Ntlhalosetse!' Kesentseng a gakwa ke puo a e antse mo letseleng. A tlhoka molomo a o rwele. O ne a tshwerwe ke motlhatlhaganyetsi wa Seetebosigo le Phukwi. Kepaletswe ga a ka a mo felela pelo, o ne a mo fa sebaka mme morago ga lobaka Kesentseng a thuba tlhagala.

'Mogolole, ke ne ke ithaya ke re o tshwana le ba bangwe ba ba ithutelang borutabana ba ba tlogedisitseng motho lerapo a le hupile, mme e re morago ba bo ba go kgwela kwa ntle. Le teng o se le bale gore bojang jwa pitse ke jo bo mo mpeng jo bo mo ganong e swa e bo hupile. Jaanong ke bone go le botoka go le pataganya gore e re o tshwemoga ke sale le Mothulwe.' A bua nnete yotlhe, maaka a a kgapetse kgakala.

'Jaanong go raya gore o tla tswelala le Mothulwenyana yoo wa gago.' 'Nnyaya, Mothulwe o intshitse mo go nna. O ganne a se na mathe ganong a re ke wena o nkimisitseng.' Kesentseng a bua a rothisa keledi. Mogalammakapaa! Felo fa ke gapelediwa tiro e ke sa e dirang! Tota motho o mo tshabe. Mokgwa o a neng a bua le nna kwa 'Metsing' o farologana gotlhelele le se o se mpoletseng.' Ga bua Kepaletswe a nyemile moko. A gakologelwa ka moo Mothulwe a neng a lebega ka teng kwa 'Metsing.' A le maitsholo mantle, ntekwane ena o itse gore o subile sengwe ... mogotlha.

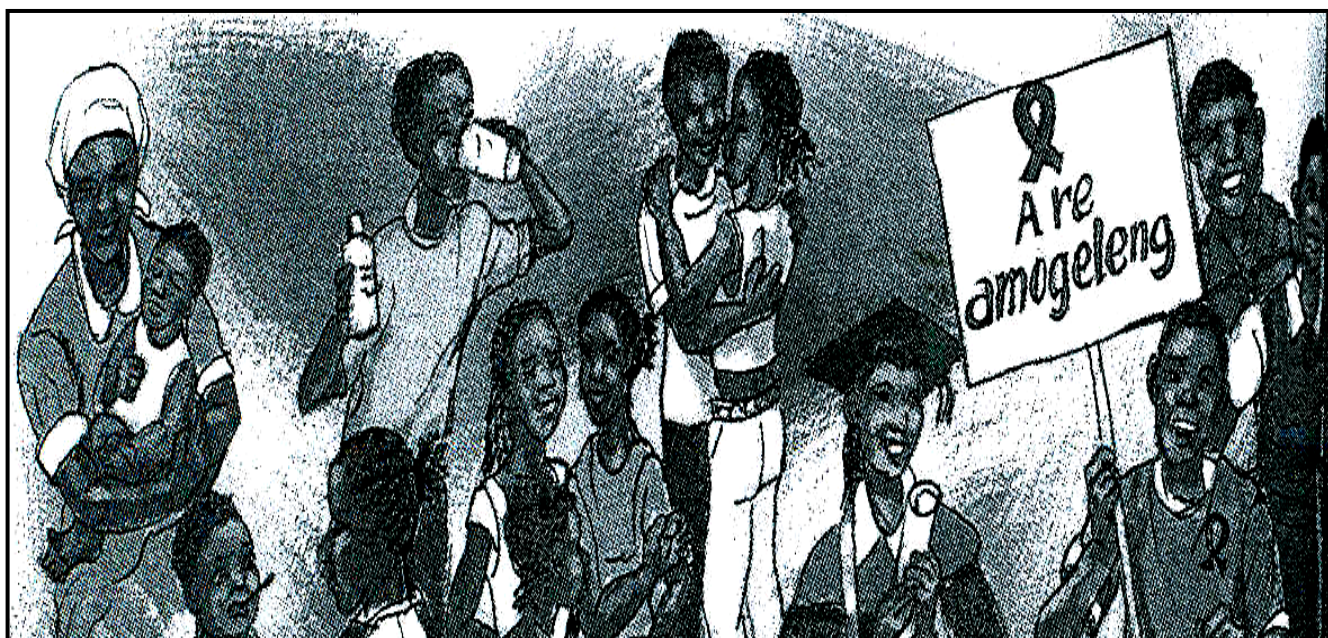
Botshelo! Selo se botshelo o se tshabe. Fa bo ka go huralela o tla bo wa re o wetswe ke sekwakwalala godimo kgotsa o re o loile. Fa o re o tshwara ka fa go senyega ka fa. Bontsi bo felelets a bo ile kwa lewatleng go twe go iwa go tlhapiwa sefifi. Bangwe bona ba tsaya botshelo jwa bona ka bo ba emetse ka dinao. Go tlaa tla leng gore Kepaletswe a je monate wa botshelo. Fa a re ke siamisa ka fa go senyega ka fa.

[Motho ga a itsiwe, SM Mabuse]

DIPOTSO:

- 1.1.1 Naya mabaka a MABEDI a a pateleditseng Kesentseng go ratana le basimane ba babedi. (2)
- 1.1.2 Go ya ka wena, a go siame gore mosetsana a pataganye basimane? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.3 Ditlamorago tsa go pataganya basimane ke dife? Fa di le PEDI fela. (2)
- 1.1.4 Segalo se se dirisitsweng ke Kesentseng mo mmuisanong wa gagwe le Kepaletswe se senola maikutlo afe? (2)
- 1.1.5 Go thuba tlhagala ke go dira eng? (1)
- 1.1.6 Goreng Kepaletswe a re o gapelediwa tiro e sa e dirang? (2)
- 1.1.7 A go siame gore batho ba tseye matshelo a bona fa botshelo bo ba emetse ka dinao? (2)
- 1.1.8 Tlhalosa gore fa o ne o le mo maemong a ga Kepaletswe o ne o tlaa dira eng. (2)

1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

DIPOTSO:

- 1.2.1 Letshwao le le fa godimo ga mafoko 'A re amogeleng' le emetse eng? (1)

- 1.2.2 Ke ka ntlha ya eng go twe, 'A re amogeleng'. (2)
- 1.2.3 Setshwantsho se se fa godimo se sekametse mo letlhakoreng le le lengwe. Tlhalosa. (2)
- 1.2.4 Bolwetse jo bo ka tsena lesea jang? Tlhalosa. (2)
- 1.2.5 Maikutlo a gago mabapi le bolwetse jo ke eng? (1)
- 1.2.6 A go siame gore motho fa a na le bolwetse jo a iphitlhe? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka le le utlwalang. (2)
- 1.2.7 Ke bolwetse bofe jo gantsi bo tsamaelanang le bolwetse jo? (1)
- 1.2.8 A go siame gore batho ba ba nang le mogare o, ba kobiwe mo ditirong? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.2.9 Go ya ka wena, ke ka ntlha ya eng fa morutegi a tlhagelela mo setshwantshong se? (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOSOBANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e latelang ka kelotlhoko, mme morago o e sosobanye ka mafoko a gago, bokao bo sa fetoge. Netefatsa gore o akareditse dintlhakgolo le molaetsa wa yona. Boleele e nne mafoko a a ka nnang 80 – 90.

Mo mosong wa letsatsi le le latelang Moji a tsoga e sa le phakela, a tswa ka kgorwana ya bophirimatsatsi ya motse. O ne a na le mongwe wa baikanyegi ba gagwe. Mo mosong o, Moji o ne a se na sepe se a se elang kwa nageng. O ne a tswa mo motseng jaaka e le tlwaelo ya gagwe mo letlhafule. O ne a ya go boga bontle jwa naga ya gagwe, le go lepa sengwe seo a ka reng a ntse a tsamaya a se bona. Fa ba ntse ba tsamaya ba se na go tsenelela ka sekgwa, a utlwa lejaakajaaka la dinonyane tse go tweng matsheganoga. Ba fapogela ntlong ya tsona, mme ba fitlhela dinonyane di ntse mo dikaleng tsa setlhare di dirile mosako, di lela jaaka e kete di a omana. Moji a retologa, mme a raya motlhabani a re: 'A o bona se dinonyane di se dirang? Batswana ba re fa o di fitlhetse di ntse jaaka di ntse jaana, di a bo di go tlholela go omana kgotsa go lela. Nna Motlhabi, di ka bo di ntlholela eng ka go se ope yo o ka omanang le nna? Fa go ka nna mongwe yo o ka lelang o tla bo a ka omelela loleme mo magalapeng. Kgotsa di re tlholela selelo?

Motlhabi a ka letswa ke eng? E-e, go ka lela batho ba me, morafe wa ga Motlhabi o ka lela, wa letswa ke sebetso sa tsie. A jaana di re bolelela gore Mogaga ga a dira sepe, dikgolo di sa tla. Nnyaya, re tla bona. Maloto a tsie ona a sa ntse a le mantsi mo loaping. Se ke sesupo sa gore tsie e sa ntse e le teng fa gaufi le rona. Kgokong, phatlalatsa phuthegonyana ele ya dinonyane, re tle re ye pele.'

Motlhabani a tsamaela kwa setlhareng se go neng go le dinonyane mo go sona, mme ya re fa a di atamela tsa simolola gape go tlhatlharietsa. Kgokong a re: 'Sebata, motlhaope go ka etsa go le noga gaufi le tsona. Dinonyana tse ditlodi tse di megatla meleele, tse go tweng ke matsheganoga, di atisa go omana fa di bona noga. Ke tla ratela ke tle ke bone fa nka se ka ka wela segagabi seo se ise se mpone.'

[*Moji Motlhabi, DP Moloto*]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO**POTSO 3**

3.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

A ya kwa go Thato a solofetse gore o tlaa mo naya legetla le a ka lelelang mo go lona. A fitlhela a mo meletse meno a a kwa godimo. A lelekwa jaaka ntšwa e e jelang batho dikgogo. Go bonagala sentle gore mmabontle o emetse motho yo o tlang go mo tsaya. A sa batle go tlhola a itiile ka dimaumu di tshwana le ena. A tswa a tsentse mogatla mo gare ga dirope, a sa gadime le kwa morago.

Babogadi jwa gagwe ba ne ba tsere bana le mmaabo go ba femela kgatthanong le matlhabisaditlhong a a neng a wetse lelapa la bona. Se ya nna tshimologo ya mathata. Ka ba ne ba sa rerisana le ena pele, a ithaya a re a ke maiteko a go mo amoga ba lelapa la gagwe. A ikana gore o tla lwa gore fa matsogo a kgaoga a kgaoge.

Ka moo a tseneng ka mafega a ntwala kwa bogadi ba gagwe ka teng, a ba tlhokisa nako ya go tlhalosa lebaka le le dirileng gore ba tseye bana. Ka a ne a galefile thata ba gana go mo naya mosadi le bana.

Mmalonnawee, ya nna thibangthibang! Tota fa go tse botlaela bo gaisiwa ke botsenwa go a bo go tewa fa go ntse jaana. Mogalammakapaa, sethunya sa kgwa botlhoko ka legano! Ga utlwala fela 'thuu! thuu! thuu! Bagwegadie ba re re tlhaba mokgosi ga se ka ga thusa sepe. Ya re Matene a tla a taboga a fitlhela madi a elela jaaka metsi. Tota ga go yo o itseng gore emelense e biditswe ke mang.

[Dintelo, DS Matjila le EM Makhele]

3.1.1 Dirisa leina 'dikgogo' mo dipolelong tse o di itlhametseng jaaka:

- (a) Sedirwa. (1)
- (b) Letlhalosi la tshwantshanyomokgwa. (1)

3.1.2 Madiri a a thaletsweng mo dipolelong tse di latelang a dirisitswe jaaka madirimatthaedi. Wena a dirise jaaka madiritota.

- (a) A sa batle go tlhola a itiile ka dimaumu di tshwana le ena. (1)
- (b) Ya nna thibangthibang! (1)

3.1.3 Nopola leetsi mo temaneng o bo o le dirise mo polelong e o itlhametseng yona. (2)

3.1.4 Dirisa lebotsi 'mang' mo polelong ya gago. (1)

3.1.5 Bontsha tiriso ya malatthelwa a a latelang mo dipolelong tsa gago.

- (a) Mmalonnawee! (1)
- (b) Mogalammakapaa! (1)

3.1.6 Fa maina a dikapuo tse di latelang:

- (a) Sethunya sa kgwa botlhoko ka legano. (1)
- (b) A ikana gore o tla lwa gore fa matsogo a kgaoga a kgaoge. (1)

3.2 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

Gadigaise o ne a reeditse, le mororo a se na dikarabo jaaka mmangwaneagwe Pulane a mo orisitse kgagamosi fa rangwaneagwe Pulane a di tshela mmabatsane. 'Wena o sa ntse o gakgamaletse tse?' Botshelo bo gatetse pele mo go buisanwang mo dikuranteng gore botokatoka ke go ruta bana ba dikolo tse dikgolo le diyunibesithi 'Thuto ya Thobalano'. RraPulane le MmaPulane ba ne ba sala ba athamisitse melomo jaaka mamphorwana maatlhamelababolai fa Pulane a tshwaela ka go re: 'Nna dipilisi tseo lo buang ka tsona ga ke di itse e bile ga ke di dirise. Kwa sekolong sa rona re kopana le basimane motshegare kwa dithutong. Fa le wela re kgaoganngwa ka mafelo a borobalo jaaka balwetse ba lohuba. Rabana wa rona o bofolola dintšwa tsa gagwe tsa 'MaAlsatian', go bo go se fa ngwana a ka itshubang teng di sa mmona. Mme ke bona go se phoso gore basetsana ba ba itlhopetseng go dirisa dipilisi tseo, ka ba itse se ba di dirisetsang sona, ba rutiwe tiriso ya tsona sentle kwa ditleliniking kgotsa kwa dikolong.' Pulane o ne a wetsa mafoko a gagwe a bofelo ka moribo o o lepologang fela a tiisitse lentswe.

Mafoko a ga Difetogile, Seitebaleng le Pulane a ne a kabalatsa Gadigaise tlhogo mo a neng a ikopela seneifi mo go mogatse le fa ka gale e se mosunetsi wa motsoko. O ne a gakologelwa tiragalo ya bosigogare fa Badirileng a mo supetsa legare la diatla. Fa tlhogo e kete e ikabolola ka boyona, Gadigaise o ne a ikutlwatsa gape morago ga go nna morutwana wa barutabana ba bararo. 'Morwarra, jaanong fa lo re lo ya go ruta barutwana ba bagolo phitlhela tsa bagolo, lo ya go di bua jang ka segaetsho se iletsa. Ga se gona go itsola ditswalo fa pele ga bana!'

[Mosekaphofu, JE Setshedi]

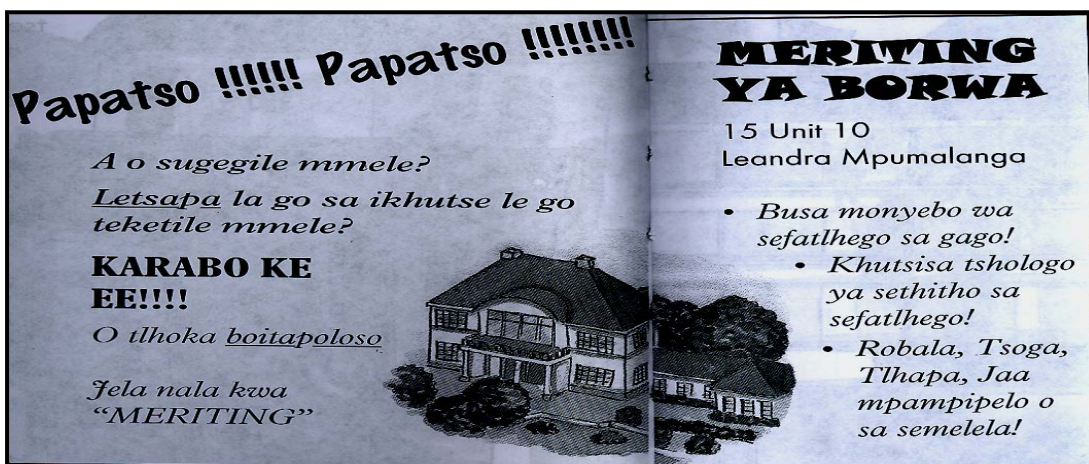
3.2.1 Tlhalosa gore dikarolopuo tse di thaletsweng di dira tiro efe go ya ka moo di dirisitsweng ka teng mo dipolelong tse di latelang:

- (a) Botshelo bo gatetse pele mo go buisanwang mo dikuranteng. (1)
- (b) Basetsana ba rutiwe tiriso ya tsona sentle kwa ditleliniking kgotsa kwa dikolong. (1)

- 3.2.2 Naya mefuta ya megatlana ya madiri a a thaletsweng.
- (a) Botshelo bo gatetse pele mo go buisanwang mo dikuranteng. (1)
- (b) Rabana wa rona o bofolola dintšwa tsa gagwe tsa 'MaAlsatian'. (1)
- 3.2.3 Dirisa letlhaodi le le ntshofaditsweng mo polelong ya gago.
- Botokatoka ke go ruta bana ba dikolo **tse dikgolo** le diyunibesithi 'Thuto ya Thobalano.' (2)
- 3.2.4 Dirisa mafoko a a latelang mo dipolelong go supa gore a ka nna le bokao jo bo farologaneng le jwa temana:
- (a) Tshela (1)
- (b) Lentswe (1)
- 3.2.5 Naya tlhaloso ya maele a a latelang:
- (a) Go orisa motho kgagamosi. (1)
- (b) Go itsola ditswalo. (1)
- 3.2.6 Tlhalosa seane se se latelang:
- Bana mamphorwana maatlhamelababolai. (1)
- [22]

POTSO 4

Leba setshwantsho se se fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

[E amogeleng, Mojaki Mogapi le ba bangwe]

- 4.1 Motshwantshi o tsere setshwantsho se, a le gaufi kgotsa kgakala. Tshegetska ka lebaka. (2)
- 4.2 Naya dilo di le PEDI tse di ka go diragalelang fa o ka jela nala kwa 'Meriting ya Borwa'. (2)

4.3 A o dumelana le ntlha ya gore fa o jela nala kwa 'Meriting' o tla ikhutsa o be o lapologa. Tlhalosa karabo ya gago. (2)

4.4 Nopola polelo e e fosagetseng mo setshwantshong se se fa godimo, mme o e kwale ka mokgwa o o nepagetseng. (2)
[8]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30

PALOGOTLHE: 70